

PROF. DR.
AHMET ŐİMŐIRGİL

VALİDE SULTANLAR VE HAREM

OSMANLI'NIN SIR DÜNYASI

VALİDE SULTANLAR ve HAREM

Osmanlı'nın Sır Dünyası

Ahmet Şimşirgil

TİMAŞ YAYINLARI | 3547
Osmanlı Tarihi Dizisi | 94

PROJE EDITÖRÜ

Adem Koçal

EDİTÖR

Zeynep Berktaş

KAPAK TASARIMI

Ravza Kızıltuğ

1. BASKI

Nisan 2014, İstanbul

6. BASKI

Ekim 2019, İstanbul

ISBN

ISBN 978-605-08-1616-7

9 786050 816167

TİMAŞ YAYINLARI

Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No:5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr

timas@timas.com.tr

   timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT

Sistem Matbaacılık

Yılanlı Ayazma Sok. No: 8

Davutpaşa-Topkapı/İstanbul

Telefon: (0212) 482 11 01

Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

BİRİNCİ BÖLÜM

HAREM 9

HAREM-İ HÜMÂYÛN 11

FANTEZİ VE GERÇEKLER 12

ŞAŞIRTICI BENZERLİKLER 19

HAREM-İ HÜMÂYÛN'UN EN İTİBARLI HANIMI:

VALİDE SULTAN 21

CARİYELER 29

EN BÜYÜK BAHT! 38

SARAY KIZLAR AKADEMİSİ 40

GÜNDELİK HAYAT 52

PADİŞAH HANIMLARI 66

SULTAN ONLARDI: PADİŞAH KIZLARI 76

İKİNCİ BÖLÜM

VALİDE SULTANLAR..... 87

HAYME ANA 89

HALİME HATUN 92

MÂLHUN HATUN 93

NİLÜFER HATUN 96

GÜLÇİÇEK HATUN..... 100

DEVLET HATUN 101

EMİNE HATUN 103

HÜMA HATUN 104

GÜLBAHAR HATUN 106

AYŞE GÜLBAHAR HATUN	109
HAFSA SULTAN.....	112
HURREM SULTAN.....	121
NURBANU SULTAN	136
SAFİYE VALİDE SULTAN	147
HANDAN VALİDE SULTAN	154
HALİME VALİDE SULTAN.....	156
HATİCE MAHFİRÜZ VALİDE SULTAN	159
MAHPEYKER KÖSEM VALİDE SULTAN	160
HATİCE TURHAN SULTAN	170
DİLAŞUB VALİDE SULTAN	177
MUAZZEZ VALİDE SULTAN.....	178
GÜLNUŞ EMETULLAH VALİDE SULTAN	179
SALİHA SEBKATİ VALİDE SULTAN	184
ŞEHSUVAR VALİDE SULTAN.....	186
MİHRİŞAH EMİNE VALİDE SULTAN.....	187
RABİA ŞERMİ SULTAN.....	189
MİHRİŞAH VALİDE SULTAN	190
AYŞE SİNEPERVER VALİDE SULTAN	195
NAKŞİDİL VALİDE SULTAN	198
BEZMİÂLEM VALİDE SULTAN.....	204
PERTEVNİYAL VALİDE SULTAN.....	211
ŞEVKEFZA VALİDE SULTAN.....	217
TİRİMÜJGAN KADİNEFENDİ.....	217
II. ABDÜLHAMİD'İN ÜVEY ANNESİ:	
RAHİME PERESTU VALİDE SULTAN	219
GÜLCEMAL SULTAN	222
FATMA GÜLİSTU SULTAN.....	225
ONLAR GİTTİLER!.....	227
KAYNAKÇA	229
İNDEKS.....	233

BİRİNCİ BÖLÜM
HAREM

“SEVDA PADİŞAH İŞİDİR!”

HAREM-İ HÜMÂYÛN

Topkapı Sarayı, Osmanlı padişahlarının devleti idare ettikleri mekândır. Dünyaya yön verdikleri noktadır.

Topkapı Sarayı, Osmanlı padişahlarının devleti idare edecek yetenekleri, liderleri yetiştirdikleri akademi'dir. Padişahların ikametgâhlarıdır.

Mukaddes Emanetler'in muhafaza altında tutulduğu maddi ve manevi dünyanın en zengin müzesidir. Mukaddes Emanetler'e hürmet vesilesiyle dört yüz sene fasılasız gece ve gündüz Kur'ân-ı Kerim'in okunduğu bir mabettir. Kütüphanesi ile daire ve köşklerinin dolaplarında on sekiz binden ziyade el yazması kitabın bulunması ve okunması ile her bir dairesi sanki kütüphanedir.

Her odası bir mekteptir. Bahçeleri, kasırları ve köşkleri ile Şeddad'ın meşhur İrem bahçelerini kıskandıracak güzellikler manzumesidir.

Fatih Sultan Mehmed tarafından yapılan ve daha sonra birçok padişahın değişiklikleriyle günümüze ulaşan Topkapı Sarayı, İstanbul'da Ayasofya ile Sarayburnu arasındaki arazide yer almaktadır. Padişahın kendi bulunduğu yeri, en geçilmez engellerle çevrelemeye çalıştığı bu yapı topluluğu, İslâmiyet'teki tevazu anlayışıyla paralel gelişmiş, yalnızca etrafı yüksek duvarlarla çevrilerek dış çevreden ayrılmıştır.

Sarayın bahçeleri hariç, ana hizmet mekânları üç avluya bölünmüş durumdadır.

Sarayın birinci avlusu halka açıktı. Şikâyeti olanlar dilekçelerini burada bulunan Deavi Nezaretine vermek suretiyle, Osmanlıların en yüksek mercii olan Divan-ı Hümâyûn'a ulaştırma imkânına sahip olurlardı.

İkinci avlu, pek çok hizmet biriminin yanı sıra, dünya siyasetine asırlarca yön vermiş ve Kubbealtı denilen Divan-ı Hümâyûn dairesinin bulunduğu yerdi. Burası elçilerin ihtişamlı törenlerle kabul edildiği, sadrazam başkanlığında divanın toplandığı ve bazen padişah tarafından gizli bir bölmeden izlendiği, yarı açık bir yönetim alanıydı.

Üçüncü ve en iç avlu ise Harem-i Hümâyûn'du. İki kısma ayrılırdı.

Devlet işlerinin görüşüldüğü ve halka yarı açık olan Selamlık bölümü ile padişah ailesinin ve hizmetkârlarının yaşadığı Harem bölümüdür. Bu sistem bir anlamda İslâmiyet'in gizlilik prensibini de yansıtmaktadır.

Harem-i Hümâyûn İslâmî Türk evleri geleneğinde hep var olan harem ve selam bölümlerinin en gelişmiş saray şekliydi.

İslâmî literatürde harem, saray, konak ve evlerde kadınlara ait olan kısmına verilen addır. Bu yere "Harem Dairesi" de denilirdi. Erkekler kısmına ise "Selamlık" adı verilirdi. Harem; zevce manasına da gelirdi. Arapça bir kelime olan harem, girilmesi memnu/yasak olan yer, mukaddes ve muhterem olan şey demektir. Bir hanenin özel hayatına ilişkin bölümlerine ve burada yaşayan kadınlara da harem deniyor olması, İslâmiyet'in bu bölümlere özellikle, hane kadınlarıyla belirli bir kan bağının dışında kalan erkeklerin (nâmahrem) girişini kısıtlamasından kaynaklanmaktadır.

Topkapı Sarayı'nın Harem kısmı ise sarayın ve bütün devlet protokolünün en başta gelen bölümüdür. Padişahın evidir ve padişah evinin başında ise "Valide Sultan" bulunmaktadır. Harem halkını ise valide sultan, cariyeler, ikbal denen gözdeleler, hasekiler, hanedan üyesi olan sultanlar, şehzadeler, nihayet Şimşirlik denen dairelere kapatılan eski padişahlar oluştururdu.

FANTEZİ VE GERÇEKLER

Adından da anlaşılacağı üzere, yasaklığı ve bilinmezliği Topkapı Sarayı'nın Harem Bölümü'nü çok merak edilen, araştırılan ve sorulan bölümü hâline getirecektir. Fakat bu araştırma kendi

dönemi içerisinde sadece gayrimüslimlere özgü bir husustur. Zira bir Müslüman için bunun bilinmeyecek ve anlaşılmayacak bir tarafı yoktur. Her Türk ve Müslüman ailesinde yaşanan hayat tarzı sarayda yaşanan hayat tarzının küçük bir nüvesini teşkil etmektedir. Klasik Osmanlı döneminde genel olarak her Türk hanesinde evin beyi, validesi, eşi ve çoluk çocuğunun yanı sıra kölesi veya cariyesi ile yaşamaktadır. Neticede kölelik ve cariyelik hukuku bütün ayrıntılarıyla bilinmektedir. Dolayısıyla meselenin Müslüman aileler için merak edilecek bir tarafı yoktur.

Oysa gayrimüslimler, kendileri için sır dolu bu hayatı merak etmektedirler. Batılılar, geniş hayal güçleriyle, bire bin katarak oluşturdukları gerçek dışı rivayetlerle hiç görmedikleri hâlde, Harem hakkında kitaplar kaleme almışlardır.

Dünyaca tanınmış İtalyan yazar Edmondo De Amicis'in *İstanbul* isimli eserinde Topkapı Sarayı ile ilgili kısımları okuyanlar, muhtemelen onun, *Binbir Gece Masalları*'nın Avrupaî versiyonunu satırlara döktüğünü düşüneceklerdir. Hayal âleminde gezinen bir insanın kaleminden çıkan satırlar dört yüz yıl dünyayı idare eden bir devletin mükemmel disiplinini, eğitimini, ahlakını, idare sanatını ve teşkilâtını değil ancak, Dubai ve Maldivler'de bir haftalığına saray kiralayıp yaşayan bir aileyi yansıtabilir. Nitekim Amicis'in şu satırları bu gerçeğin açık bir ifadesidir:

“Yüz kadın hünkârın buselerine nail olduğu için övünebilirdi. Köşkler beşik doluyordu. Hazine kasalarından altın selleri boşalıyordu. Kıbrıs ve Macaristan şarapları çiçeklerle süslenmiş sofraların üstüne sel gibi akıyordu. İşret ve safahat son haddine varıyordu. İri kara gözlü güzel yüzler sararıp soluyordu. Bütün Harem hoş kokular ve ayıplarla yüklü bir havanın içinde, gecenin birinde binlerce meşaleyle aydınlanıp yeniçerilerin palasından Tanrı'nın gazabına uğrayana kadar şehvetten kudurmuş bir hâlde ateş içinde yanıyordu.”

Batılılar, Harem hakkında bir taraftan senaryolar düzerken diğer taraftan hayali tasvirlerle de bunları resmediyorlardı. Zamanla bunları hiçbir tenkide tâbi tutmadan gerçek bilgi olarak gören bazı Türk yazarları da romanlarda ve filmlerde bu konuları aynen iş-

lediler. Kadını harem dedikodularının malzemesi olarak ele alan eserleri okuyup, dizileri izleyip, esasen bir fazilet ve ahlak mektebi olan Osmanlı Haremi'ni, gerçek hüviyetiyle öğrenemeyen nesillerin, tarihimiz hakkında yanlış hükümlere sahip olması ne kadar üzüntü vericidir.

Osmanlı Sarayı Haremi'ni uçsuz bucaksız koridorlar, sayısız odalar, çıplak cariyelerin yüzdüğü havuzlu sofalardan oluşan büyük bir mimarî kompleks olarak düşünmek abestir.

Avrupa saraylarında asırlar boyu yaşanan zevk ve safahat âlemleri, Batı kaynaklarında geniş yer tutmaktadır. Avrupalı için iktidar ve maddiyatın nihaî hedefi, daima böyle bir hayatı temin etmek olmuştur. Bunun neticesinde kadınların haysiyeti çiğnenmiş, bir mal gibi alınıp satılan kadınlara, yaşlandıktan sonra da hor gözle bakılmıştır.

Bunun böyle olduğunu Batılı ciddi bilim adamları da belirtmektedirler.

Harem-i Hümayûn hakkında on yıllık yorucu bir mesai sonunda arşiv belgelerine dayalı bir doktora tezi hazırlayan Amerikalı uzman Leslie Peirce:

“Biz Batılılar İslâm toplumunda cinselliği saplantı hâline getirmek gibi eski ama güçlü bir geleneğin mirasçarıyız. Harem, Müslüman cinsel duyarlılığı üzerine kurulu Batı efsanelerinin kuşkusuz en yaygın simgesidir.” dedikten sonra Harem'in amaç ve teşkilâtı hakkında verdiği bilgileri aleyhteki iddialara en güzel cevaptır.

“Genç kadınlar, sadece padişaha uygun cariyeler ve Harem kadınlarına nedimeler sağlamak amacıyla değil, aynı zamanda askerî/ idari hiyerarşinin tepesine yakın erkekler için uygun eş sağlama amacıyla eğitilirdi.”

Leslie Peirce bu yanlış algının sebeplerini ise şu şekilde ifade eder:

“Harem'de yaşayanlar bu kurumun çalışmasını anlatmadıkları için, o dönemden elimizde kalan kaynaklar Osmanlıları anlatan Avrupalı gözlemcilerdir. XVI. ve özellikle de XVII. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nu ve sarayını kapsamlı olarak anlatan eserler

Avrupalı gezginler ve büyükelçiler kadar sultan sarayında hizmet etmiş esir ve dönmeler tarafından da yazılmış olanlardır. Harem ve sultanın cinsel yaşamına ilişkin tasvirler Osmanlılar hakkındaki kitapların satışına açıkça yardımcı olduğundan en fazla bunlara yer veriliyordu... Nitekim 1717-1718'de Osmanlı Sarayı'ndaki İngiliz elçisinin eşi yazar Leydi Mary Montagu erkek seleflerinden ince bir alayla söz ediyordu:

‘Elimizde bu insanların âdetleri ve diniyle ilgili eminim ki sadece eksik birtakım bilgiler var; çünkü dünyanın bu kısmını, kendi işleri dışında pek bir şeyle ilgilenmeyen tüccarlar ve kendi bilgilerine dayalı bir şeyler bildiremeyecek kadar kısa kalan gezginler dışında pek kimse ziyaret etmiyor. Türkler, tüccarlar vb ile çok samimi sohbet etmeyecek kadar gururludurlar, dolayısıyla onlar da ancak genellikle yanlış olan bazı kafa karıştırıcı bilgiler elde edebilirler. Burada Levant’a (Akdeniz’in doğu kıyısındaki ülkeler) yapılmış yolculukları okumak benim için özellikle eğlenceli oluyor. Bunlar genellikle gerçekten o kadar uzak ve o kadar saçma sapan ki beni iyi oyalıyorlar. Hepsi de size mutlaka, kesinlikle hiç görmedikleri kadınlarla ilgili bir şeyler anlatıyor, huzura hiç kabul edilmedikleri adamların dehasından bilgece söz ediyor ve içine göz atmaya cüret bile edemeyecekleri camileri anlatıyorlar.’”

Leslie Peirce’in, Leydi Montagu’dan da alıntılar yaparak naklettiği bu ifadelerini Sultan IV. Mehmed Han zamanında İstanbul’a gelmiş bulunan ünlü Fransız seyyahı Jean Baptiste Tavernier’in hatıraları da teyit etmektedir. Tavernier, seyahatnamesinde Topkapı Sarayı hakkında bilgi verirken son kısımda Harem Dairesi’ne kısa bir bölüm ayırmıştır. Bu bölümün girişinde yaptığı açıklama meselenin can alıcı noktasını ortaya koymaktadır.

“Kadınlar dairesine ilişkin bir bölümü buraya, okuyucuya bu daireyi iyi bilmenin imkânsızlığını anlatabilmek için dâhil ediyorum. Buraya erkeklerin girmesi yasaktır ve bu yasak bir Hıristiyan manastırındakinden çok daha büyük dikkatle uygulanır.

Sultanın aşk hayatının niteliği gizli tutulur, bunun üzerinde konuşmayacağım ve bu konu hakkında hiçbir bilgi edinemedim.

Bu konuda fantezi kurmak kolay ama doğru bir şeyler söylemek alabildiğince güçtür.”

Aslında konunun daha çarpıcı olan yönü Tavernier’in, sarayla ilgili bilgileri elli yılı aşkın bir süre Enderun’da akağalık yapmış bir görevliden almış olmasıdır. Bu akağa kendisine, Enderun’la ilgili en ince detayları dahi verirken Harem Dairesi ile ilgili olarak hiçbir bilgi verememiştir. Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı* adıyla Türkçeye de çevrilen eserinde bu hususu şöyle nakleder:

“Elli yılı aşkın süre boyunca içinde yaşadığı Enderun’u bana anlatan akağa, Harem’le ilgili kesin bilgiler veremedi. Yalnızca kapılarının haremağalarınca korunduğunu ve padişah ile -çok gerekli durumlarda- hekim dışında içeri ne bir erkek ne de Harem’de yaşayanlar hariç kadın girebildiğini ve kadınların buradan ancak Eski Saray’a kapatılmak üzere çıkabildiklerini söyledi. Elbette padişahın canı istediğinde bahçeye getirttiği ya da kimi zaman hiç kimsenin görmemesi koşuluyla gezintiye çıkardığı birkaç hasekiyi ve onların kalfalarını bu işin dışında tutmak gerek. Bu günlerde, dört Harem ağası bir çeşit çadır taşırlar. Hem haseki sultan hem de bindiği at bu çadırın içine girer. Sadece atın başı çadırın dışında kalır ve çadırın iki parçası üstten ve alttan atın boynuna dolanır. Hekime gelince, daha önce de söylediğim gibi, yalnız son derece gerekli olduğunda Harem’e girebilir. Ne var ki, bu sırada öyle sıkı tedbirler alınır ki, ne hekim hastayı görebilir ne de hasta onu. Kadının nabzını örtünün üstünden sayar ve bu sırada hastanın yanında yalnızca hadımağaları bulunur. Bütün diğer kadınlar ise hastanın yatağından uzakta tutulur. İşte saray kadınlarının dostluk kuramamaları, hatta hiçbir erkek görmemeleri için alınan tedbirler bunlardır. Her ne kadar saray kadınlarıyla ticaret yapmak ve bazı mücevherleri satmak için kimi Yahudi kadınlar saraya giriyorsa da aralarında kadın kılığına girmiş erkek olmaması için hadımağaları onları sıkı denetimden geçirirler. Harem’e sızmak için kadın kılığına girenlerin cezası hemen oracıkta öldürülmektir.”

Yine 17. yüzyılın ikinci yarısında Fransız elçiliği sekreterliği yapan ve ciddi bir Osmanlı gözlemcisi olan François Petis de la

Croix, padişahın haremi ve kadınlarıyla ilişkileri konusunda daha önce anlatılanların tam bir hayal mahsulü olduğunu şu ifadelerle belirtiyor:

“Bu yazarların haremi, kendi gözleriyle görmüş gibi aktardıkları çeşitli aşk sahneleri ve çapkınlık hikâyelerinin geçtiği bir sahne olarak göstermek istedikleri anlaşılıyor. Her şeyi kendi ülkelerinin beğenisine göre sunmak için yapıyorlar. Orada aşk, tatmin edilmek için doğanın kölesinden başka bir şey değil, oysa bizim beğenimiz bu değil.”

Petis de la Croix, kendisine bilgi veren bir Osmanlı'nın ağzından konuşarak şu ifadelerle de Harem'in gerçek yönüne de ışık tutar:

“Kardeşim, Osmanlı imparatorlarının sarayı konusundaki merakını herkesten kolay giderebilirim, çünkü yirmi yıldan fazla bir süredir bu sarayın içine kapalı kalmış biri olarak güzelliklerini, yaşam tarzını, disiplinini gözleme zamanım oldu. Çeşitli yabancı gezginlerin, bir kısmı dilimize de çevrilmiş olan fantastik tasvirine inanılacak olursa, sarayın büyüğü bir yer olmadığını hayal etmemek güçtür. Fakat sarayın asıl güzelliği, içinde gözlenen düzende ve burada yaşayan güçlü kişilerin hizmetine bakacak olanların eğitiminde yatar.”

Günümüz tarihçilerinden Halil İnalçık, Harem'i “kadınlar manastırı” olarak tanımlamaktadır. Muhakkak ki o, bu tanımıyla Harem'in oyun ve eğlence yeri olmadığını bir edep ve terbiye yuvası olduğunu vurgulamaktadır. Bir başka tarihçi İlber Ortaylı ise, “Harem'de önemli olan, gelen kadının en iyi şekilde yetiştirilmesi, eğitilmesi ve izdivaç yapmasıdır.” demektedir.

Konu hakkında geniş araştırmalarıyla tanınan M. Çağatay Uluçay *Harem* adlı eserinde:

“Harem dünya ile irtibatını kesmiş yasak bir şehirdi. Harem hakkında dışa sızabilecek malumat haremağaları, ya da içeride yaşayan kadınlardan elde edilebilirdi. Fakat tarihin şahadetiyle de anlaşılıyor ki, ne Harem'den çırağ edilenler, ne de haremağaları Harem'in mahremiyetine gömülen haber ve malumatı dışarıya

sızdırmamışlar, görüp işittiklerini içlerine hapsetmişler ve onlarla birlikte öbür dünyaya göçmüşlerdir. Şayia, rivayet kabilinden duyulan haberleri ise çok dikkat ve ihtiyatla kabul etmek lazımdır. Harem'e ait hatıralar daha sonraları yazılmıştır.”

Çağatay Bey'in bu ifadelerle okurlarını uyardıktan sonra, kaynaklar arasında güvenilmez diyerek belirttiği Penzer'in *The Harem* isimli eserindeki birtakım bilgileri hiçbir tenkide tâbi tutmadan eserlerinde kullanması ise manidardır.

Batılı objektif yazarların ve tarihçilerimizin ifadelerine rağmen ne yazık ki toplumda hâlâ film, dizi ve romanlarla oluşturan algıyı değiştirmek ve Harem'i doğru bir şekilde anlatabilmek mümkün olmamıştır.

Leslie Peirce, Batı'da Osmanlı Haremi hakkında yalan yanlış yazanlar hakkında, “Harem ve sultanın cinsel yaşamına ilişkin tasvirler, Osmanlılar hakkındaki kitapların satışına açıkça yardımcı oluyordu” demektedir.

Günümüzde ise her karesi hatalarla dolu, adı dışında anlattığı dönem ve tarihi şahsiyetlerle bir ilgisi bulunmayan “Muhteşem Yüzyıl” dizisini, seksen ülkeye satmak ve reyting yapmakla övünmek, aynı eski Avrupalı bakış açısını yansıtmıyor mu? Belki bir farkla ayrılabilirler; birinciler sadece para peşindeydiler, ikinciler ise maddiyat kadar o muhteşem tarihe ve İslâmiyete düşmanlıklarını da sergilemektedirler.

Bu itibarla Harem ve Harem halkını aslına uygun bir biçimde yeni nesillere anlatabilmek için daha çok gayret gerekmektedir. Bu sadece kitap çalışmasından geçmemektedir. Doğru film, dizi ve romanlara da ihtiyaç vardır.

Netice itibariyle Osmanlı Sarayı'nda yaşanan hayat, İslâm dininin hükümleri ve saray gelenekleriyle kendini göstermektedir. Bu çerçeve içerisinde sarayın kendine özgü kuralları, kaideleri vardı. Bunun gereği olarak, Osmanlı Haremi asaletini her zaman muhafaza etmiş ve Harem'de Müslüman-Türk ahlakının beşiği olan aile

hayatına leke sürülmemiştir. Padişahlar Harem mensupları ile her zaman ölçülü bir yakınlık içinde bulunmuşlardır.

ŞAŞIRTICI BENZERLİKLER

Harem'i ilmî ve ciddi bir tarzda ele alan yerli ve yabancı bütün araştırmacılara göre bu kurum, devletin en yüksek idarecilerini yetiştiren Enderun Mektebi gibi çalışmaktaydı.

Enderun, nasıl seçilmiş genç erkekleri, saray içinde bir taraftan eğitip diğer taraftan padişaha hizmet yoluyla saray dışında devlet hizmetine hazırlıyorsa, Harem de güzel ve yetenekli kadınları bir yandan eğitip diğer yandan hanedan halkına hizmet yoluyla dış dünyadaki rollerini almaya hazırlıyordu.

Cariyelerden bir kısmı ise padişahın eşi ve sonra valide olarak, iç hizmet kanadında en yüksek rolün temsilcisi, dış hizmet alanında da çok etkili bir güce ulaşabiliyordu.

Harem ayrıca erkekler için Enderun gibi uygulamalı bir okul oluşturmuş ve başlıca bilgi, görgü, usul ve erkân, düzgün konuşma, güzel iş yapabilme esasları çerçevesinde yüksek dereceli bir akademi olarak çok disiplinli eğitim vermiştir.

Enderundaki içoğlanları ile Harem'deki cariyelerin eğitim kademeleri büyük ölçüde birbirlerine benziyordu. Osmanlı Sarayı Enderun Bölümü'nde on dokuz yıl geçirmiş Albertus Bobovius adlı bir Polonyalı'nın verdiği bilgilere göre her iki teşkilâta da eğitime yeni başlayanlar, Büyük Oda ve Küçük Oda denen iki odada toplanırlardı. Acemiler, eğitim/hizmet bölümlerinde yukarıya doğru tırmanmak için yoğun çalışırlardı.

Enderundaki Seferli, Kiler ve Hazine odalarına karşılık Harem'de Kiler, Külhan ve Hazine odaları vardı. Devşirilen erkek çocuklar ordu ve Enderun Mektebi'nde terbiye edilerek Osmanlı Devleti'nin askerî ve idari üst kademelerine yükselme imkânını bulurlarken, Harem'e alınan cariyeler de güzellik ve zekâlarına göre, ya usta ve kalfa gibi idari vazifeler alırlar veyahut valide sultan, kadınefendi ve ikbal payelerini kazanarak en yüksek mevkileri elde ederlerdi.

İki iç saray kurumunun hiyerarşileri arasındaki benzerliğin yanı sıra maaş seviyeleri arasında da büyük bir benzerlik görülmektedir. XVII. yüzyılda iç oğlanları ile Harem'deki cariyelerin aldıkları günlük maaş yaklaşık 8,5 akçe idi.

Diğer taraftan cariyelik aynı kapıkulu sistemi gibi kökleri ile hiçbir bağı kalmamış insanların meydana getirdiği bir birimin adı olmuştu. Öyle ki onlar da Enderun Mektebi'ndeki talebeler veya diğer kapıkulları gibi padişahı baba ve valide sultanı da ana bilirlerdi. Bu durum yüksek ve mutlak bir sadakati de beraberinde getirirdi. Aynı zamanda devlet ve saltanatın bekâsı için gerektiğinde gözünü kırpmadan fedâ-yı can eylemeyi öngören bir sistemi doğurmaktaydı.

Dolayısıyla evlenip taşra çıktıkları zaman da onlar sarayın dışındaki temsilcileri olarak toplumdaki yerlerini alırlardı. İnsanlar onları, örnek alırlardı.

Bu sırada çırağ edilenler olursa erkekler bu kişilerin hizmetine veya hassa ordularından birine tayin edilirken, kadınlar da bu erkeklerle evlendirilme yoluyla taşra çıkarılırdı. Orta seviyelerdeki her iki kurumdan çırağ edilmeyenler en üst derecelere yükselirlerdi. Bu kademeler Enderun'da Has Oda, Harem'de ise Darüssaâde idi. Bu odaların en üst kademelerdeki üyeleri padişahın şahsına (Harem'de ise valide sultana) hizmet ettiklerini belirten unvanlar taşırlardı: Has Oda'da silahtar, çuhadar, rikabdar, tülband ağası, sır kâtibi; Harem'de ise berber usta, çaşnigir usta, kahveci usta, ibrikdar ve kâtibe usta.

Enderun ve Harem kurumları arasında bir başka benzerlik, ikisinde de üstlenilen eğitimin ciddiyetiydi. Harem'deki kıdemli kadınlar yeni gelenlere Harem'in usul ve kurallarının yanı sıra konuşmayı ve okumayı öğretirlerdi. İslâmiyet'in emir ve yasakları bildirilerek bunlara kesin riayetleri sağlanırdı. Nitekim son dönemde Sultan Mehmed Reşad'ın Harem'e hoca olarak tayin ettiği Safiye Ünüvar'a, "Namaz kılmayanlara, oruç tutmayanlara verdiğim ekmek ve tuzu haram ediyorum. Bu iradem hoca hanım tarafından talebelerine söylensin." şeklindeki iradesi buna en güzel misaldir. Daha sonra kabiliyetlerine göre biçki dikiş ve nakış dersleri verilirdi.

HAREM-İ HÜMÂYÛN'UN EN İTİBARLI HANIMI: VALİDE SULTAN

Dairesi

Harem'de Valide Sultan Dairesi padişaha ait mekânlardan sonra, en büyük ve en önemli mekândır. Daireye valide taşlığından bir bekleme odası ile girilirdi. Girişte nöbetçi cariyeler beklerdi. Daire, yüksek kubbeli bir sofa, sofadan daha küçük bir yatak odası ve ondan da küçük bir ibadet odası ile iç içe üç bölüm hâlidir.

Sofanın duvarlarının alt kısımları çinili, üst bölümleri ise 19. yüzyıl hayalî, panoramik manzara resimleriyle süslenmiştir. Sedef kakmalı gömme dolapları ve kapı kanatları eskidir. Bir ocak ve çeşmeye de sahip olan odaya kadife sedirler ve sofra takımı da kurulmuştur. Valide sultanlar yemeklerini burada yerlerdi.

Valide sultan odası

Yatak odası kapısının yanında mermer üzerine şu yazı hakkedilmiştir.

*Lâ ilâhe illallah Muhammedun Resûlullah
Dem be dem saat be saat bâd ikbâlet fizûn
Düşmenet çün şişe-i saat hemişe ser nigûn*

*Bu ocağın dūd-i dâim Sünbül izhâr eylesün
Sahibine hazret-i Hak nârı gülzâr eylesün*

Açıklaması: “Allahu Teâlâdan başka ilah yoktur, Muhammed “aleyhisselam” O’nun Resûlüdür. Her an her saat talihin yükselsin. Düşmanın, saat şişesi gibi baş aşağı olsun. Bu ocağın daimi olan dumanı sünbül gibi görünsün. Sahibine Hazret-i Hak, ateşi gül bahçesi eylesin.”

Sofa ile yatak odası arasında çırağma denilen küçük bir kandil boşluğu yer alır. Harem’de sık görülen bu usulle her iki odanın da bir kandille aydınlatılması planlanmıştır. Kandil isinin etrafa dağılmaması için minik bir baca da yapılmıştır.

Yatak odasının duvarları 17. yüzyıl İznik çiniciliğinin mükemmel örnekleriyle müzeyyendir. Çinilerde, çiçekler fışkıran şadırvan motifleri kullanılmıştır. Odanın sol tarafında ahşap altın yaldızlı, kabartmalı ve üstü dört sütuna dayalı parmaklıkla çevrili kısım; yatak yeridir.

Yatak odasından mermer söveli ve demir şebekeli bir zar ile geçilen dua odası da benzer görünümündedir. Duvarında çiniden bir

Topkapı Sarayı’ndaki hünkâr ve valide sultan hamamı

Kâbe tasviri de vardır. Panonun üzerinde çoğu Osmanlılar zamanında Harem-i Şerif'e yapılan binalar gösterilmiştir.

Dua odasının 16. yüzyıldan kalan kabartmalı mermer sövelerle geçilen balkonu, daha sonra üst katına yapılan Mihrişah Valide Sultan Dairesi'ni taşıyabilmesi için oda hâline getirilmiştir. Bundan sonra valide sultan odalarının alt katları bu dairede görevli cariyeler için kullanılmıştır.

Valide Sultan Dairesi merkezî konumuyla Harem'i iki ayrı alana bölmüştür. Onun odalarıyla karaağaların bölümü arasında cariyelerin bölümü, valide odalarının diğer tarafında ise, padişah ve genç şehzadelerin daireleri yer almaktadır. Böylece Valide Sultan Dairesi'nin Harem'i, hizmetliler ile aile sınıfı olmak üzere ikiye böldüğü ifade edilebilir.

Dairenin merkezî konumu, her iki tarafı da gözaltında tutmasına izin vermektedir. Harem'in her köşesine kolayca ulaşma imkânı, valide sultanın, Harem'in idarecisi ve padişah ailesinin koruyucusu rollerinin en bariz göstergesidir.

Mehd-i Ulyâ-yı Saltanat

Osmanlılar ilk zamanlarında tıpkı Orta Asya Türk devletlerinde olduğu gibi kadınlarına ve kızlarına "Hatun" diyorlardı. 16. yüzyıla kadar bu terim kullanılmaya devam etmiştir. Bu tarihten sonra daha çok "Kadın" ve "Kadınefendi" terimleri kullanılmıştır. Osmanlı tarihinde "Sultan" adı ile anılan ilk kadın Yavuz'un hanımı, Kanunî'nin validesi Hafsa Sultan'dır. Bu tarihten sonra sadece padişah annelerine "Sultan" denilmiştir. IV. Murad ve İbrahim Han zamanlarında istisnaları görülse de, kadınefendilerin sultanlığı valide sultan olmalarından kaynaklanmıştır. Nitekim oğulları tahta çıkmadan vefat eden bazı padişah anneleri hep kadınefendi diye anılmışlardır.

Otuz altı Osmanlı padişahından sadece yirmi üçünün annesi "Valide Sultan" unvanını kullanmış diğerleri oğulları tahta geçmeden vefat ettiklerinden bu unvanı alamamışlardır.